चात्रं सोमधर्मः, किं तर्हि तदतिपक्षे यागान्तरविधानमिति। अग्निचितस्तु वर्षत्रयस्यापि भवति अग्निसंयोगविधानात्। अग्निचितः तथा सोमयाजिनः तथा सोमातिपूतस्य तथा सोमवामिनः सुखव्यतिरिक्तेभ्यो नाविकाश्वर्षगुदादिलिङ्गेभ्यः यस्य सोमः स्रवति स सोमातिपूत इत्युच्यते सुखेन यः सोमं वमति स सोमवामी" इ०व्या०। "राज्ञोऽपरस्य च सोमाभावो भवति" सू०। 'दुहरीतर्हि सौत्रामणी कर्तव्या सेति तद्विधानात्। स्वराज्यात् प्राप्तावितस्य राज्ञः स्वराज्यप्राप्त्यर्थम्" कर्कः। "अन्यस्योरपशोः" सू०। "सौत्रामणी भवति पशुयोग्यं वन्यो नाम पशुस्तत्र विद्यते सोऽलस्यपुरुषः" कर्कः।

तत्र सुराप्यवनप्रकारः तत्रैवोक्तः

दक्षिणेन हृत्वा। नग्नहुचूर्णानि कृत्वा तत्र व्रीहियवाकोदनयोः पृथगाचामौ निषिच्य चूर्णैः संसृज्य निदधाति तन्मासरम्" सू०। "दक्षिणेन दक्षिणं प्रवेश्याग्न्यगारम् नग्नहुचूर्णानि कृत्वा नग्नहुः किम्य उच्यते तांस्तु यव्यादीन्नूर्णयित्वा व्रीहियवाकोदनयोः पृथगाचामौ विमिश्र्य चूर्णैः संसृज्य निदधाति तन्मासरमुच्यते व्रीहियवाकोदनयोः च सुरा निष्पाद्यते सा च यागसाधनम्। तेन सा तद्धर्मैरभिसम्बध्यते अतस्तयोः सतुर्दधिकग्रहणपूर्वकम् पृथगोदनौ निष्पाद्येते" कर्कः। "नग्नहुचूर्णानि कृत्वा नग्नहुशब्दार्थमाह "सर्ज्जत्वक् त्रिफला चैव गुण्डो चैव पुनर्नवा। चतुर्जातकसंयुक्ता पिप्पली गजपिप्पली। वंशोऽवका दृढ्यक्ता चित्रकं चेन्द्रवारुणी। अश्वगन्धा समुत्पाद्य मूलान्येतानि निर्दिशेत्। धान्यकं च यवानीं च जीरकं कृष्णजीरकम्। हे हरिद्रे वचा चैव विडङ्गा व्रीहयो यवाः" इति। क्रयणानन्तरं तानि यव्यादीन्यादाय दक्षिणेन हृत्वाऽग्न्यगारं प्रवेश्य पूर्वं नग्नहुचूर्णानि कृत्वा सर्ज्जत्वगादीन्यपि चूर्णीं पिष्ट्वा तान् यव्यतोक्तानान्यान् चूर्णीकृत्य दर्शपूर्णमासवर्मेण पात्रासादनादि यत्रामाकचतुर्दधिकग्रहणपूर्वकं फलीकरणान्त समन्त्रकं कृत्वा बहुतरोदके पृथक् पृथक् चरू पक्त्वा प्रतालमानानन्तरं व्रीहियवाकोदनयोः पृथगाचामौ निषिच्य पृथग्भिन्नयोः पात्रयोश्चर्मसंध्यादतिरिक्तसुण्णोदकमवमाय्य तदुदकं नग्नहुप्रस्तुतिभिश्चतुर्भिश्चूर्णैः संसृज्य निदधाति स्थापयति तन्मासरम्। तत्र चूर्णसंसृष्टस्याचामस्य मासरमिति संज्ञा" इ०व्या०। "ओदनौ चूर्णमासरः संसृज्य स्वाहीं त्वा अंशुना ते इति त्रिरात्रं निदधाति" सू०। "चूर्णमासरसंसृष्टावोदनौ "स्वाहीं त्वेति" अंशुना ते इति" मन्त्राभ्यां कुम्भ्यां प्रक्षिपति क्षिप्त्वा च त्रिरात्रं निधेया सुरा" कर्कः। "एवमाचामयोश्चूर्णसंसर्गानन्तरमोदनौ चतुर्भिश्चूर्णैः संसृज्य स्वाहीं त्वा स्वादु नेति यजु० १९।१। "अंशुना ते यजु०" २०।२७ द्वाभ्यां मन्त्राभ्यामेकस्मिन् महति पात्रे चूर्णसंसृष्टावोदनौ मासराभ्यां च संसृज्य त्रिरात्रं निदधाति सुगुप्ते देशे स्थापयति यावद्या नैऋतकोणे गत्वा तत्र स्थापयतीति जीर्णः सम्पद्यते" तिस्रो रात्रीत्यादिश्रुतेः "एकस्तः पयसापाकृतेनाग्निनेन परिषिञ्चति परीतोषिञ्चतीति" सू०। सुरां परिषिञ्चति "एकस्तः परिषिञ्चतीति" यत्रवात्। अग्निनाहुद्विग्यापाकरणं कर्त्तव्यम् तस्यापूर्वत्वादप्रधानत्वाच्च पयसः अग्निश्चाग्नाकरोमीति गोर्पयसमात्रमेवेति सम्प्रदायः। अपरं तु पूर्वमद्यपाकरणमज्ञात्वा "कर्क "यव्यचूर्णानि आवपति" सू० "चशब्दात् सुरायाम्" कर्कः। "सारस्वतेन द्वयोः प्रातः" सू०। "प्रातःशब्देन च द्वितीयमहरभिधीयते तत्रापि च रात्रावेवाभिषेकः प्रथमां रात्रिं परिषिञ्चतीति प्रकृत्य "द्वयोर्दुग्धेन द्वितीयामित्याह द्वितीयाम् रात्रिमिति गम्यते" कर्कः। "प्रातःशब्देन त्वोऽभिधीयते" सं०व्या० "तोक्मचूर्णानि च" सू०। "आवपति" ऐन्द्रीषोत्तमे तिस्रुषाम्" सू० "गवां दुग्धेनैन्द्रेण परिषिञ्चति" कर्कः उत्तमे इतीवेऽहनि संख्या। "लाजचूर्णानि च" सू० "आवपति अत्र चूर्णानां पयसश्च संस्कारकत्वम् साधनं तु व्रीहियवाकावेव अतस्तयोरेव देवतोद्देशेन ग्रहणम्" कर्कः। यजु० १९अ० वेदटीपे तु तदङ्गसुराप्यवनप्रकारः स्पष्टः दर्शितो यथा "अथ सौत्रामणीमन्त्रास्त्रिभिरध्यायैः। अद्भिकामस्याग्निचितो सुखेतरच्छिद्रसोमयाजिनो सुखेन सोमवामिनो राज्ञ्यच्युतस्यपशुकामस्य च सौत्रामणीयागः। अजः पान्यस्थाने गोचर्मेण हतानि स्थापयेत् सोमं सुराविक्रयिणः क्रीयाद्वा क्रीत्वा सोमेन यज्ञं क्रीत्वा कर्णाभिस्तोक्मान् सूत्रेण बाजान् केनचिद् द्रव्येण नग्नहुम् विडङ्गा व्रीहयः यज्ञमु विडङ्गा यवा स्तोक्माः अष्टव्रीहयो बाजाः सर्ज्जत्वक्त्रिफलागुण्डो पुनर्नवाचतुर्जातकपिप्पलीगजपिप्पलीवंशवाकादृढ्यक्ताचित्रकेन्द्रवारुण्यश्वगन्धा धान्यकयवानीजीरकहरिद्राद्वयविडङ्गव्रीहय एकीकृता नग्नहुः। यज्ञतोक्माश्चनग्नहुम् दक्षिणद्वारेणाग्निकुण्डं नीत्वा संभूर्य